

UDK 808.62 (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljen 6. srpnja 1999.

Prihvaćen za tisak 22. prosinca 1999.

Anica Nazor

Staroslavenski institut, Demetrova 11
10000 Zagreb

Senjski Transit svetoga Jerolima i Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika

Autorica predlaže da u korpus izvora *Hrvatskoga rječnika do Marulića i njegovih suvremenika*, uđu *Transit sv. Jerolima* i ostale knjige tiskane glagoljicom u Senju 1507. i 1508. godine.

Naša slavljena, marljiva i ugledna znanstvenica dr. Dragica Malić, znanstvena savjetnica u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu dobila je zadatak da osmisli institutski projekt: *Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika*. Projekt je predložen kao "jedna od temeljnih hrvatskih nacionalnih lingvističkih obveza" i temeljit će se na tekstovima prvih pet stoljeća hrvatske književnosti i pismenosti – na književnim i jezičnim izvorima od *Bašćanske ploče* iz 1100. godine do prvih desetljeća 16. stoljeća, jer je leksička građa iz izvora toga razdoblja "vrlo manjkavo zastupljena u postojećim povijesnim rječnicima". U prvoj fazi rada na *Rječniku* priređivači će se ograničiti na spomenike objavljene u znanstvenim i stručnim publikacijama.

U zacrtanom povijesnom okviru u korpus izvora na kojima će se *Rječnik* izrađivati trebale bi se naći knjige tiskane glagoljicom u Senju 1507. i 1508. godine: *Naručnik plebanušev*, 1507; *Transit sv. Jerolima*, 1508; *Mirakuli blažene Djeve Marije*, 1508; *Korizmenjak*, 1508; *Meštirijska dobra umrtija* tiskana zajedno s malim ritualom u jednoj knjizi, za koju se ne zna godina izdanja, jer ni jedan od danas poznatih dvaju nepotpunih originalnih primjeraka nema stranice s kolofonom. Razumije se da u izvore *Rječnika* ide i senjska glagoljska inkunabula *Spovid općena* iz 1496. godine, objavljena pretiskom 1978. i u latiničkoj transkripciji 1979. godine.

Senjske glagoljske tiskane knjige predstavljaju vrlo popularno zapadnoeuropsko vjerskopoučno i književno štivo u dobrim hrvatskim

prijevodima.¹ Doduše, navedene su knjige ušle u izvore Akademijina povijesnoga *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880–1976), ali ne od početka. S gledišta pokrenutoga *Rječnika*, koji će se u prvoj fazi rada ograničiti na objavljene spomenike, pri čemu se misli ponajprije na glagoljske izvore objavljene u latinici, može se reći da su od senjskih glagoljskih tiskanih knjiga u cjelini objavljeni samo *Marijini mirakuli*. Priredio ih je i u latinici objavio R. Strohal 1917. godine. Strohalovo izdanje treba uzeti s oprezom, jer čitanja nisu uvijek pouzdana.² U novije vrijeme objavljeno je Čudo o djevojci bez ruku u hrestomatiji hrvatske književnosti srednjega vijeka u latiničkoj transkripciji (Štefanić i suradnici 1969: 235–241). Jedanaest čudesa priredila je u latiničkoj transliteraciji Ivanka Petrović (1977: 134–149). Strohal je izdao latinicom nekoliko tekstova iz *Korizmenjaka* (1917: 291–297; 1921: 153–154). Iz *Transita sv. Jerolima* objavljena je u spomenutoj hrestomatiji hrvatske književnosti srednjega vijeka poznata i lijepa legenda o sv. Jeronimu i lavu, koja je svojim sadržajem nadahnula mnoge umjetnike (Štefanić i suradnici 1969: 283–285).

Na kršćanskom Zapadu djelo pod nazivom *Transit sv. Jeronima* bilo je poznato već u brojnim rukopisima, i u prvim tiskanim knjigama u 15. stoljeću. Talijanski prijevod bio je toliko popularan, da je Hain u svojoj bibliografiji inkunabula nabrojio čak 19 izdanja u 15. stoljeću (Hain: broj 8633–8651). Sadržaj djela čine: životopis sv. Jeronima, tobožnja poslanica Euzebijeva biskupu Damasu o smrti sv. Jeronima, tobožnja poslanica sv. Augustina, hiponskoga biskupa, Ćirilu, jeruzalemskomu biskupu o krepovima i svetosti sv. Jeronima i tobožnja poslanica Ćirila, jeruzalemskoga biskupa, Augustinu, hiponskomu biskupu o čudesima svetoga Jeronima. Tema tih poslanica uglavnom je Jeronimov "prijelaz" (lat. *transitus*) u nebo, kako se u kršćanskoj terminologiji naziva svetačka smrt.

U hrvatskoj se književnosti tekstovi *Transita sv. Jeronima* javljaju u glagoljskim rukopisima poč. 15. stoljeća. Nepotpuna Pseudo-Augustina poslanica Ćirilu i nepotpuna poslanica Pseudo-Ćirilova Augustinu nalaze se u Ivančićevu zborniku (14/15. st.). Obje poslanice objavio je

¹ O tome v. još Hercigonja 1975: 224–235.

² Potanje o Strohalovu izdanju senjskih *Marijinih mirakula* i o nekim starijim izdanjima pojedinih tekstova iz *Mirakula* v. Petrović, 1977: 57–58.

Ivan Milčetić u ćirilskoj transliteraciji paralelno s latinskim tekstom, preuzetim iz *Augustini opera omnia* (P.L., XXXIII/2, str. 1120–1136; Milčetić 1890: 93–127). Dio Pseudo-Euzebijeve poslanice Damasu sačuvao se u glagoljskom odlomku iz pol. 15. stoljeća (Zagreb, Arhiv HAZU, Fragm. glag. 77). Tekst odlomka objavio je u latinici s opširnom studijom Vjekoslav Štefanić (1964: 99–161). Možda se dijelovi *Transita sv. Jeronima* nalaze u nepotpunom glagoljskom rukopisu iz 15. stoljeća pohranjenom u biblioteci Ruske akademije nauka u Petrogradu, sign. 16.17.35., kamo je dospio 1903. godine zajedno s ostalom građom Carske Ruske akademije. Ruskoj akademiji rukopis je poslao Vuk Karadžić, kako je zabilježeno u samom rukopisu (f. 73 verso): *Imperatorskoj Rossijskoj akademii prislana ot Vuka Stefanoviča Karadžiča* (Bubanov, Lihačeva i Pokrovskaja 1976: 204).

Tekstovi *Transita sv. Jeronima* u glagoljskim rukopisima pisani su crkvenoslavenskim jezikom. Senjski glagoljski *Transit sv. Jerolima* iz 1508. tiskan je na čakavštini, koju priređivači senjskih glagoljskih knjiga nazivaju hrvatskim jezikom (Korizmenjak: *protomačen*, tj. preveden iz *latinskoga jazika na hrvacki*).

Senjski *Transit sv. Jerolima* najopsežnije je djelo u hrvatskoj književnosti o popularnom svecu. U hrvatsku je književnost ušlo preko talijanske inkunabule *Transito de S. Girolamo*, Venetiis, Annibale di Foxio da Parma 1.VI.1487. Sadrži na početku životopis, sve tri poslanice, čudesa koja su se dogodila u Troji i na kraju originalan dodatak: pjesmu *Anjelske kriposti vse nebeskoga hora*. Prozni tekst preveden je s talijanskoga predloška (iz već spomenute venecijanske inkunabule *Transito de S. Girolamo*), a pjesma *Anjelske kriposti*, ispjevana u dvanaesteračkom stihu s dvostrukim srokom, s pravom se pripisuje Marku Maruliću.³ Književna vrijednost ovoga djela bila je poticaj da se ono ponovno objavi u latinici. Poznata su tri pokušaja ponovnoga objavljivanja senjskoga *Transita sv. Jerolima* (u 17., 19. i 20. stoljeću). Jezikoslovac Fran Kurelac izrijeком kaže da knjigu namjerava ponovno objaviti zato što "opisuje život s. Jerolima", i zato što će biti "još korisnija književniku neka on iz nje nauči kako se piše, a i

³ O pitanju autorstva pjesme *Anjelske kriposti vse nebeskoga hora* i literaturu s tim u vezi v. Nazor 1965: 214–224.

poviest knjige naše ne smie neznati kako se onoga vremena glagolicom med Hrvati pisalo."⁴

U očekivanju da se oživotvore davni, ali ne i ostvareni pokušaji ponovnoga izdanja glagoljskoga *Transita sv. Jerolima* iz 1508. godine u latinici (na kojem se radi) objavljujemo u čast dr. Dragice Malić čudo što ga je sv. Jeronim učinio s mladim i lijepim Titom (iz poslanice Pseudo-Cirila hiponskom biskupu Augustinu, str. 260–264). Taj kratki tekst pokazuje da senjski *Transit sv. Jerolima* može biti vrijedan izvor *Hrvatskoga rječnika do Marulića i njegovih suvremenika*.

OD TITA OBRAĆENA PO SVETOM JEROLIMU NA VERU KRSTJANSKU*

- str. 260 Bi jedan mladac v rečenom gradu po imeni Tit, ki biše vele lipa tela i vele dostiv i mnogo bogat. I imiše vse svoje ufanje v svetom Jerolimu. Ov mladac sta čist do let 20. V to vrime po potaknjenju jednoga svoga brata ki ga svetova, pogrđi i ne umi shraniti preceni kamen od čistoće i devstva pokladajući zlato /
- str. 261 čisto i prominjujući na goremu kamenu, ki more biti, to jest nevoljnoj pohoti pltenoj. Sveza se matrimonijem i vze za ženu jednu prekrasnu divicu i toliku jej ljubav nošaše da ni jednu inu stvar ne mogaše misliti nego ob toj ženi svojej. Po njoj jedan dan po drugom ostavi vsako dobro delo svoje od služenija Bogu kako užaše. I tako zabivši on Boga ki ga pitjeaše i

⁴ Potankosti o pokušajima ponovnoga izdanja senjskoga *Transita sv. Jerolima* v. Nazor 1998: 121–127.

* Glagoljski tekst prenesen je u latiničku transkripciju, tj. onako kako ga treba čitati. Kraćeno pisane riječi su razriješene; izostavljen je "poluglas", koji se kao pravopisni znak bilježi na kraju riječi iza suglasnika; "jat" na mjestu izvornoga *e*, koji se u senjskim izdanjima često pojavljuje, u transkripciji je prenesen s *e*, a "jat" na izvornom mjestu (*i* u kraticama) prenesen je onako kako je ostvaren u tekstu u istim primjerima. U našem tekstu to su uglavnom ovi primjeri ostvarenoga "jata": *delo, grih, grihe, let* (gen. množ. od *lêto*), *mesto, tela, veru*. Za ostvaraj *človika* postoji potvrda u prethodnom tekstu *Transita sv. Jerolima* (str. 149). Oblici *pitêaše* (261) i *pribêžičê*, (262) transkribirani su s "knjiškim" ostvarenjem "jata", tj. *pitjeaše* i *pribježišće*, jer za njih nema potvrda s ostvarajem. Transkripciji su priloženi faksimili stranica s tekstem čuda što ga je sv. Jeronim učinio s Titom (str. 261–265) iz primjerka *Transita sv. Jeronima* u vlasništvu ing. Ive Dubravčiča.

poddržaše v vsakom dobru i Bog zabi njega. Svršenu letu da biše bil s rečenu ženu svoju ne po redu matrimonija, da po pohoti pltenoj, djaval, vršeci svoje navadne lasti, jednoga brata Titova v nje pohot važga. Na konac jedan dan svršiše zlo delo, ča bi doneseno Titu. I oti izviditi ako bi bila istina. Minuvšim nikolikim dnem, čineći se neznan tomu ništare, ukaza se hotiti daleko poiti iz grada za svoje stvari. I tako pošadši, sakri se v gradu. I o pol noći ide k svojoj hiži i poče klčiti er bihu vrata zatvorena i zove da mu se otvori. Služben/ica ne tiše otvoriti er jej tako biše narejeno od ležećeje mladice z bratom njega. Tit neprestano klčaše. I ne budući mu otvoreno, silu odpri vrata i oblomi i s mnogim gnjivom gre k komori kadi biše žena z bratom njega. I našadši ženu na postelji, zakla ju. Potom išče i nahodi nevoljnoga brata pod postelju i zakla ga. Učnivši to, pobiže iz grada. I ide po svitu, hodeći danaska v jedno mesto, a zjutra v drugo. Na konac združī se s nikimi ljudmi zla dela. I postavi se stati na nikom klancu v kom razbijahu vsakoga ki prihojaše v njih ruke. I stojeći totu Tit 10 let čineći takova dela, slavni Jerolim, ki jest pribježišće vsih va se devotih, jedan dan blizu večera v svitah i v kipu človika tršca ukaza se vsim. Budi da Tit biše upal v vsako zlo delo, zato li ne zabi devotstva svetoga Jerolima. I gdo koli mu pridiše na ruke, ako se preporučaše za ljubav svetago Jerolima, oslobajaše ga i vsaki dan mu se preporučaše / i ko godi dobro činjaše za njegovu ljubav. Uzrivši Tit toga tršca, sa svojimi tovariši nečistimi po običaju tecihu s meči nagimi na svetoga Jerolima, ki, kako je rečeno, biše ugledal priliku jednoga tršca. Tit pride pred vsimi k njemu, a sveti Jerolim reče: "Molju te za ljubav svetoga Jerolima, dopusti mi reći nikuko riči, a potom od mene čini ča ti je ugodno." Odgovori Tit i reče: "Za ljubav onoga koga si imenoval, budi ti učinjeno ne samo da bi bil slišan, da pače budi slobodan ne prijati priroka ni škode. I reci ča hočeš." Tada sveti Jerolim reče: "Ja sam ta ki sam prišal ovdi da ne pogineš za vernu ti** plaću od bogoljubstva i časti ku jesi ti vazda imel va

** Orig. ti ti

mni. Zato oću da se pokoriš ot tolikih zal učinjenih. I ne imij straha vratiti se k sebi. Znaj da sam do sada molil Boga za te i za spasenje duše tvoje i tela s veliku častiju. I ne sumnji ako bi to ne bilo za grihe ke si učinil. Grih tvoj prišal bi na te velikim str. 264 / sudom*** tvojim, da ako se skoro pokoriš i vrneš, priti oće Bog sa svojim milosrdijem, da ako ostaneš va zlodeli, ne imij ufanje v mojoj pomoći." I rekši te riči sveti Jerolim, tudje išče-znu. I tim Tit osta ustrašen i tovariši njega. I pade Tit na zemlju i leža za jednu uru da se ne more dvignuti. I na tom mestu Sveti Duh vlize v Tita i v tovariše njegove, tako da se obratiše v druge ljudi ostavivši vsu svoju zled i grih. Podaše se na put od spasenija i pojdoše od tada v pustinju kadi ne bihu znani i tu učiniše veliku pokoru. I bi život i konac njih svet.

Literatura

- Bubanov, I.Ju., Lihačeva, O.P., Pokrovskaja, V.F. 1976: *Pergamennye rukopisi biblioteki Akademii nauk SSSR. Opisanie russkih i slavjanskih rukopisej XI–XVI vekov*, Leningrad.
- Hercigonja, E. 1975: *Povijest hrvatske književnosti. Srednjovjekovna književnost*, Liber, Mladost, Zagreb.
- Hain, L. 1825–1838: *Repertorium bibliographicum*, Stuttgart.
- Milčetić, I. 1890: "Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika", *Starine JA* 23, 40–79; 88–89; 90–92; 93–127.
- Nazor, A. 1965: "Dvanaesteračka legenda o svetom Jeronimu", *Slovo* 15–16, 214–224.
- Nazor, A. i Fučić, B. urednici: *Spovid općena, Senj 1496. Pretisak 27. listopada 1978*, Senjsko muzejsko društvo, Senj.
- Nazor, A. 1979: *Spovid općena. Latinička transkripcija glagoljskog teksta tiskanog god. 1496. u Senju*, Senjsko muzejsko društvo, Senj.
- Nazor, A. 1998: "Neki pokušaji ponovnoga izdanja senjskoga Transita sv Jerolima". *Senjski glagoljaški krug 1248–1508*, 121–127.
- Petrović, I. 1977: "Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi evropski izvori", *Radovi Staroslavenskog instituta* 8, Staroslavenski institut.
- Strohal, R. 1917: *Mirakuli ili čudeša. Svezak I*, Tisak C. Albrechta. Trošak sabiratelja, Zagreb.

*** Orig. sudom sudom

- Strohal, R. 1917: *Prilike iz stare hrvatske glagolske knjige*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Strohal, R. 1921: *Čitanka iz književnih djela starih bugarskih, hrvatskih, srpskih i slovenačkih u I. periodu*, Kraljevska zemaljska tiskara, Zagreb.
- Štefanić, Vj. 1964: "Glagoljski Tranzit svetoga Jerolima u starijem prijevodu", *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, Staroslavenski institut, 99–161.
- Štefanić, Vj. i suradnici: Grabar, B., Nazor, A., Pantelić, M. 1969: *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knj. 1, Zora-Matica hrvatska, Zagreb.

The Senj *Transition of St. Jerome* and the
Croatian Dictionary till Marulić and his Contemporaries

Summary

The author proposes that the *Senj Transition of St. Jerome* and other Glagolitic books printed in Senj 1507–1508, should be included in the corpus of recently initiated *Croatian Dictionary till Marulić and his Contemporaries*. She supports her proposal by a story about the miracle St. Jerome did with a young and beautiful Titus. The story has been transliterated from Glagolitic into Latin alphabet. Although it is short, it shows that the *Transition of St. Jerome* is a literary work, and that it is written in the Croatian language as the Senj publishers themselves called it.

Key words: miracle, transition, St. Jerome, Titus

Ključne riječi: čudo, tranzit, sv. Jeronim, Tit